

УДК 37 (09) (477)

Карпич І. О.,

старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Рецензент: Кравченко О. О.,

професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, доктор педагогічних наук

РОЗКРИТТЯ ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ДИТЯЧОГО РУХУ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ (20-ТІ – ПОЧАТОК 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті висвітлено питання історії становлення вітчизняного дитячого руху у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. На основі аналізу публікацій періодичних видань розкрито передумови створення піонерської організації, перший досвід діяльності піонерських об'єднань різних міст, перші досягнення і труднощі в роботі, а також умови поширення дитячого руху у країні.

Ключові слова: дитячий рух, вітчизняний дитячий рух, історія дитячого руху, періодичні видання, українські періодичні видання.

Постановка проблеми. Суспільні процеси, що відбуваються в державі, вплинули й на діяльність сучасних дитячих інституцій. Наявний досвід функціонування в державі різноманітних за цілями та змістом діяльності дитячих організацій та об'єднань потребує наукового, насамперед, психолого-педагогічного вивчення такого унікального соціального явища. Як важливий інститут суспільства дитячий рух покликаний забезпечити дитині додаткові можливості для духовного, інтелектуального та фізичного розвитку.

Дослідження сучасного стану дитячого руху, прогнозування його ролі, місця в нових історичних умовах, виявлення специфічного виховного потенціалу неможливі без використання наукових знань про розглядуване явище, яке виникло як об'єктивна необхідність і реальність на початку ХХ століття [12]. Звернення до витоків педагогічних знань про дитячий рух вважаємо нагальною потребою у створенні нових дитячих організацій, функціонуванні наявних, оскільки вивчення історії вітчизняного дитячого руху є основою, що забезпечить наступність та оптимальність функціонування сучасних дитячих організацій зі всім позитивним накопиченим у минулому.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Нині дитячий рух усе більше привертає увагу дослідників низки наукових галузей – історії, соціології, психології й педагогіки. На особливу увагу для нашого дослідження заслуговують сучасні дослідження зарубіжних науковців М. Басова, Л. Борисової, І. Руденко, Л. Алієвої, М. Богуславського та ін., які мають значну роль у висвітленні історії дитячого руху.

Наукові розвідки українських учених – В. Барабаш, М. Баяновської, О. Боровця, А. Зайченка, М. Сидоренка, О. Сич, М. Чепіль, Л. Ярової та ін. – присвячені різним аспектам питань сучасного дитячого й молодіжного руху.

Одним із джерел, які значною мірою відображають історію вітчизняного дитячого руху, є періодичні видання. Джерельна цінність преси характеризується оперативністю та безпосередністю відображення. Практика публікацій офіційних матеріалів у газетах і журналах перетворює пресу на своєрідну скарбницю джерел епохи, у яких різнобічно висвітлено події [8].

Першими дослідниками періодичної преси 20-х – 30-х років ХХ століття були співробітники редакцій періодичних видань С. Кільколик, В. Лір, В. Мускін, А. Гурарій, В. Арнаутов, А. Журавський, М. Миронов, М. Крупеніна, Н. Потапов, І. Петровський, Л. Гострий та ін. У працях науковці розглядали періодичні видання як загальнопедагогічні, так і "спеціальну" піонерську періодику. У працях науковців в аналізі преси в контексті агітатора дитячого руху наголошено на потужному значенні періодики як могутнього засобу комуністичного виховання дітей.

Згодом з'явилася низка праць, присвячених різноаспектним питанням періодичної преси. Для прикладу, М. Холмовим ("Становлення радянської журналістики для дітей") [22] розглянуто питання історії російської журналістики для дітей, розкрито історію виникнення піонерської організації та її періодики, створення мережі газет і журналів для піонерів у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття; М. Басовим ("Піонерській періодичній пресі – 50") [2] детально проаналізовано піонерську періодику від часу виникнення, висвітлено програму періодичних видань, пояснено значення періодики в розвитку дитячого руху; А. Токарською ("Становлення і розвиток періодичної преси для дітей в Україні (1918-1932 рр.)") [17] розглянуто питання становлення й розвитку періодичних видань для дітей в Україні у 20-30-х роках ХХ століття.

Науковці С. Гармаш ("Журнал "На шляху до нової школи" і його місце в процесі становлення нового змісту освіти, форм і методів навчання в радянській школі (1922-1932)") [4], В. Зябкін ("Педагогічні журнали в становленні радянської трудової школи") [7], К. Присяжнюк ("До історії радянської педагогічної преси") [11], аналізуючи періодичну пресу, порушили питання педагогічної освіти. Наукові здобутки вчених А. Аكوпова ("Методика типологічного дослідження періодичних видань") [1], Д. Григораша ("Журналістика у термінах і виразах") [5], Л. Семенко ("Преса в системі правового виховання: теорія, методика, практика") [15], О. Федорова ("Журналістська публіцистика як джерело з історії радянської інтелігенції") [19] присвячені іншим аспектам проблеми, розкритим у періодичних виданнях.

Здійснений історіографічний огляд засвідчує, що натепер відсутнє цілісне дослідження означеного питання. Більшість наукових праць присвячені окремим його аспектам, що актуалізує детальне та цілісне дослідження історії вітчизняного дитячого руху в українських періодичних виданнях 20-х – на початку 30-х років ХХ століття.

Мета статті – розкриття історії вітчизняного дитячого руху 20-х – на початку 30-х років ХХ століття на основі аналізу публікацій українських періодичних видань.

Виклад основного матеріалу. Поняття "дитячий рух" з'явилося в 10–20-х роках ХХ століття в час зародження педагогіки дитячого руху – самостійної галузі знання, що вивчає сутність, закономірності, специфічні риси процесу виховання й розвитку особистості в дитячій організації. Її об'єктом є дитячий рух як специфічна форма виховання, а предметом – процес виховання й розвитку особистості в дитячій організації. Це самостійна "галузь педагогіки, наукове знання, об'єктом пізнання якого є рух як форма вияву соціальної активності дитинства, специфічний суб'єкт виховання юного покоління" [6, с. 203].

Перші дитячі комуністичні об'єднання в Україні виникли на початку 20-х років ХХ століття на базі комсомольських осередків. 1922 року їх почали називати групами "Юних спартаківців". За постановою 2-ї Всеросійської конференції РКСМ (19 травня 1922 році) у країні було створено єдину комуністичну організацію дітей. У липні 1922 році ЦК КСМУ ухвалив статут нової організації піонерів України; у січні 1923 року при ЦК КСМУ створено Центральне бюро комуністичного дитячого руху (ЦБ КДД). 1924 року дитячі комуністичні

утворення юних спартаківців перейменували в дитячі комуністичні групи юних піонерів імені В. І. Леніна – "Юні ленінці" [18, с. 155–156].

Як показав аналіз джерел дослідження, на етапі становлення дитячий рух в Україні пройшов зміни від перших спартаківських осередків до дитячих комуністичних груп юних піонерів.

Отже, на офіційному рівні формою комуністичного дитячого руху було визнано комуністичні дитячі об'єднання юних піонерів імені В. І. Леніна – юні ленінці. Згідно системи соціального виховання УССР колективи юних ленінців були "ідеальними" нормальними дитячими колективами, на яких орієнтувалися всі діти: норми поведінки всього дитинства встановлювалися колективами юних ленінців [7].

Піонерська організація завдяки детально розробленій методиці цільового спрямування – виховання нової людини – комуніста – швидко переводила дитину зі світу природи й дитинства в соціальне життя. Цьому сприяли принципи, на яких будувалась методика: колективізм, суспільно корисна спрямованість усієї роботи, самодисципліна тощо [9].

Яскравим джерелом розкриття історії дитячого руху 20-х – початку 30-х років ХХ століття була періодична преса України. У чисельних періодичних виданнях друкувалися статті, які знайомили читачів з історією дитячого руху, а саме: із передумовами, чинниками виникнення дитячого руху (зокрема висвітлювалися питання виникнення перших осередків організації дитячого руху "Юних спартаківців"), поширенням дитячого руху в містах України, усього СРСР. Зокрема, варто відзначити такі періодичні видання:

– журнал "Дитячий рух" (1925–1934) – щомісячний орган Центрального бюро Комуністичного дитячого руху при ЦК ЛКСМУ, згодом – органу ЦК ЛКСМУ та Харківського обкому ЛКСМУ, який був керівним журналом комуністичного дитячого руху в Україні: "Юні спартаківці" (В. Ханчин) (1926, № 7–8) [20], "Шлях Дніпропетровської піонерії" (Я. Цеханський) (1927, № 9) [23], "Червонозаводська піонерія" (Г-ов Санько) (1927, № 9) [14], "Перші табори" (С. Ходоровський) (1929, № 6) [21], "Перші піонери" (спогади) (М. Миронов) (1931, № 21–22) [10] та ін.;

– журнал "Вожатий" (1924–1988) – суспільно-політичний і методичний журнал ЦК ВЛКСМ та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В. І. Леніна: "Про історію комдитруху" (О. Тараханов) (1924, № 9–10), (1925, № 1) [9] та ін.;

– журнал "Жовтневі сходи" (1924–1930) – двотижневий ілюстрований журнал для дітей шкільного віку, випускався під керівництвом Головоцвиху Народного комісаріату освіти України: "Друга річниця" (1924, № 14) [3] та ін.

Так, у статті Я. Цеханського "Шлях Дніпропетровської піонерії" [23] розкрито передумови виникнення та історію становлення дитячого руху на Катеринославщині. Зазначалося, що зародженню дитячого руху в Катеринославі передував скаутизм, який був виключно буржуазною організацією дітей. 1918–1919 роки були періодом формування нової школи, шукань нових способів політичного виховання дітей. У різних школах, дитбудинках окремі товариші виявляли ініціативу щодо організації дітей.

Перші спроби організувати новий дитячий рух зробив Соцвих, який утворив організацію "Юних комуністів", діяльність яких у цілому нагадувала скаутський рух. У цій організації об'єдналися ті ж скаути, але вже з новою "вивіскою" – так званий "комуністичний штаб", що і спричинило нетривале їх існування [23].

1922 року Соцвих зробив спробу утворити дитячу міськраду, яка проводила значну культурну роботу в дитячих будинках. Згодом ЦК ЛКСМУ розробив певну форму дитячого комуністичного руху – осередки "Юні спартаківці", що започаткувало планомірне керування цим рухом комсомолу. Центрами, навколо яких розвивалися осередки юних спартаківців, були численні дитячі будинки [23, с. 14–15].

Дитячий комуністичний рух на Катеринославщині, незважаючи на чимало труднощів у роботі (відсутність коштів, невідготовленість керівних кадрів тощо), почав широко розвиватися. Від січня 1924 року осередки "Юних спартаківців" було перейменовано в

осередки "Юних лєнінцїв". Зростання колективїв юних лєнінцїв у школах почало випереджати зрїст колективїв у дитячих будинках. Дїяльність осередкїв удосконалювалася, покращувався зв'язок із педагогами, розгорталася гуртова робота. У серпні 1924 року в колективах юних лєнінцїв, а також у дитячих осередках почалася організація малюкїв (7, 8 і 9 рокїв) у "зіроньки" жовтенят, якими керували старші лєнінцї. Кращих жовтенят поступово переводили в юних лєнінцїв, зміцнюючи і збільшуючи чисельність колективїв [23].

Автором наголошено, що величезним досягненням у роботї було утворення місцевого друкованого органу – газети "Будь готов" (згодом – "Будь наготовів", 1926). Перший номер газети вийшов у сїчні 1925 року; у ньому висвітлювалася робота й досвід колективїв юних лєнінцїв [23]. У статтї відзначено, що " незважаючи на окремі недолїки в роботї, все ж таки поступ до кращого яскраво проглядається, оскїлки до п'ятирїччя своєї пїонерської організації вона мала у своїх лавах 22 400 пролетарських дїтей" [23, с. 16–17].

Питанню історії виникнення Харківської організації "Юний спартак" присвячена стаття "Друга річниця" [3] (журнал "Жовтневі сходи", 1924, № 14), у якій автором проаналізовано перший досвід роботи пїонерської організації від часу її виникнення та наголошено, що це об'єднання було одним із перших в Україні, а також на тому, що від початку створення організація обрала правильний шлях діяльності й була зразком для об'єднань інших мїст, які нерїдко переймали в неї досвід щодо форм роботи. У статтї розповідалося, що перші осередки "Юного спартака" в Харкові виникли в дитячих будинках. За кілька місяцїв їх було вже до десятка, що дало змогу організувати першу загальноміську конференцію, на якій було обрано для об'єднання діяльності міський комітет "Юних спартаківцїв". Перший міськом наполегливо взявся за роботу, з осередками почали проводити бесїди, заняття спортом, ігри, виходили настїльні газети. Головним завданням спартаківцїв оголосили підготовку зміни для комсомолу. Під цим лозунгом пройшла загальноміська конференція 15 грудня 1922 року, на якій організація сформувалася остаточно [3].

Отже, автором коротко описано історію становлення дитячого руху в Харкові та наголошено, що було закладено міцну основу для діяльності, на якій за два роки створилася одна із найкращих дитячих організацій в Україні – "Юні лєнінцї" [3, с. 2].

Окрім усеукраїнських періодичних видань, у яких розкрито історію вітчизняного дитячого руху, заслуговує на увагу всесоюзне видання – журнал "Вожатий", який відіграв значну роль у висвітленні й розповсюдженні досвіду роботи пїонерської організації щодо пояснення основних принципїв пїонерського руху, створення його науково-методичної бази, системності змісту пїонерської роботи. Також у виданні висвітлювалися питання історії дитячого руху. Наприклад, у статтї О. Тараханова "Про історію комдитруху" [16] (1925, № 1) указано, що фактично початок пїонерського руху можна віднести до кінця 1921 року. Матеріальна й ідеологічна криза широких дитячих мас була настїльки тяжка, що на це звернули увагу партія й комсомол. До того ж діти, захоплені дитячими установами Соцвиху, як показав досвід, лише малою мірою були убезпечені від ідеологічного впливу. Цї та інші об'єктивні причини і спричинили пошук дієвих способїв забезпечення виховання майбутніх громадяннї країни, її активних будівникїв – комунїстів. Тому постало питання про створення особливої дитячої комунїстичної організації.

Як наслідок у кінці 1921 року з'явився рукопис брошури відомого російського педагога, теоретика та практика дитячого руху Н. Крупської, у якій педагог запропонувала комсомолу у створенні й діяльності дитячих організацій застосувати англїйську систему скаутизму. Незабаром після довгого обговорення питань, порушених у зазначеній книзі, на засіданні ЦК у грудні 1921 року було викладено думку про можливість створення дитячої комунїстичної організації, використовуючи систему скаутизму [16].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, здійснений аналіз публікацій періодичних видань показує, що в періодиці 20-х – початку 30-х рокїв ХХ столїття висвітлено низку історій становлення вітчизняного дитячого руху. У статтях

розкрито перший досвід роботи піонерських організацій різних міст: авторами було проаналізовано передумови створення організацій, перші досягнення, відтворено труднощі, які виникали на перших етапах діяльності, а також умови становлення дитячого руху в різних містах країни.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів розглядуваної проблеми, тож **подальших досліджень потребує** висвітлення історії становлення дитячого руху в зарубіжних країнах у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Акопов А. И. Методика типологического исследования периодических изданий / А. И. Акопов. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1985. – 96 с.
2. Басов Н. Ф. Пионерской периодической печати – 50 лет / Н. Ф. Басов // Начальная школа. – 1974. – № 8. – С. 25–28.
3. Вторая годовщина // Октябрьские восходы. – 1924. – № 14. – С. 1–2.
4. Гармаш С. А. Журнал "На путях к новой школе" и его место в процессе становления нового содержания образования, форм и методов обучения в советской школе (1922-1932 гг.) : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика" / С. А. Гармаш. – М., 1976. – 27 с.
5. Григораш Д. С. Журналістика у термінах і виразах / Д. С. Григораш. – Львів : Вища школа, 1974. – 342 с.
6. Детское движение : словарь-справочник. – 2-е изд., перер. и доп. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
7. Зябкин В. Е. Педагогические журналы в становлении советской трудовой школы : монография / В. Е. Зябкин. – К. ; Одесса : Высшая школа, 1987. – 104 с.
8. Калакура Я. С. Історичне джерелознавство : підручник / Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Павленко С. Ф. та ін. – К. : Либідь, 2002. – 488 с.
9. Литвак Р. А. Социализация личности ребенка в деятельности детских общественных объединений : монография / Р. А. Литвак. – Челябинск : ЧГПУ, 2000. – 168 с.
10. Миронов М. Перші піонери (спогади) / М. Миронов // Дитячий рух. – 1931. – № 21–22. – С. 29.
11. Присяжнюк К. Ф. До історії радянської педагогічної преси / К. Ф. Присяжнюк // Педагогіка : респ. наук.-метод. зб. – К., 1965. – Вип. II. – С. 149–163.
12. Руденко И. В. Становление педагогики детского движения в 10–20 годы ХХ века : дисс... канд. пед. наук : 13.00.01 / Руденко Ирина Викторовна. – М., 1993. – 138 с.
13. Руководство по социальному воспитанию. – К. : Государственное изд-во Украины, 1924. – 311 с.
14. Санько Г. Червонозаводська піонерія / Г. Санько // Дитячий рух. – 1927. – №9. – С. 17–19.
15. Семенко Л. А. Печать в системе правового воспитания: теория, методика, практика : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.08 "Журналистика" / Л. А. Семенко. – К., 1985. – 25 с.
16. Тараханов О. Об истории комдетдвижения // Вожатый. – 1925. – № 1. – С. 5–7.
17. Токарская А. С. Становление и развитие периодической печати для детей на Украине (1918-1932 гг.) : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. истор. наук : спец. 07.00.01 "История Украины" / А. С. Токарская. – К., 1987. – 17 с.
18. Украинская Советская Социалистическая Республика : энциклопедический справочник. – К. : Главн. ред. УСЭ, 1987. – 476 с.
19. Федорова О. П. Журнальная публицистика как источник по истории советской интеллигенции / О. П. Федорова. – М. : МГУ, 1985. – 120 с.
20. Ханчин В. Юні спартаківці / В. Ханчин // Дитячий рух. – 1926. – № 7–8. – С. 33.

21. Ходоровський С. Перші табори / С. Ходоровський // Дитячий рух. – 1929. – № 6. – С. 13
22. Холмов М. И. Становления советской журналистики для детей : монография / М. И. Холмов. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – 209 с.
23. Цеханський Я. Шлях дніпропетровської піонерії / Я. Цеханський // Дитячий рух. – 1927. – № 9. – С. 14–17.

Карпич И. А. Раскрытие истории отечественного детского движения в украинских периодических изданиях (20-е – начало 30-х годов XX века)

В статье освещены вопросы истории становления отечественного детского движения в 20-х – начале 30-х годов XX века. На основе анализа публикаций периодических изданий раскрыты предпосылки создания пионерской организации, первый опыт работы пионерских организаций в разных городах, первые достижения и трудности в работе, а также условия распространения детского движения в стране.

Ключевые слова: история детского движения, отечественный детское движение, детское движение, периодические издания, украинские периодические издания.

Karpych, I. A. History of Domestic Children's Movement in the Ukrainian Periodicals (20-th – Early 30-ies of XX Century)

The article covers the history of the formation of the domestic children's movement in the 20's in the early 30's of the twentieth century. On the basis of the analysis of the publication of periodicals, the author analyzed the preconditions for the creation of a pioneering organization. It was noted that the birth of the children's movement in Ukraine was preceded by Scouting.

It was revealed that at the stage of the formation of children's movement in Ukraine there were changes from the first Spartak cells to children's groups of young pioneers. At the official level, the children's groups of young pioneers – «Young Leninists».

The first experience of the work of the pioneering organizations of different cities, the first achievements and difficulties in work, as well as under what conditions the distribution of children's movement in different cities of the country was revealed.

Key words: history of children's movement, the movement of domestic children's, children's movement, periodicals, Ukrainian periodicals.